

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНЫН БИРИНЧИ ПРЕЗИДЕНТИ
Б.Н.ЕЛЬЦИН атындагы КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ

Д 12.23.669 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК:343.1:343.9(043.3)

Алахунов Низахун Абылкасымович

**Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө
күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу**

12.00.09 – жазык процесси, криминалистика; ыкчам иликтөө
ишмердүүлүгү

Юридика илимдеринин кандидаты окумуштуу даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын авторефераты

Бишкек - 2023

Иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институтунда аткарылды.

Илимий жетекчи:

Сманалиев Кынатбек Мойнокович
юридика илимдердин доктору, профессор
Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз
улуттук университетинин юридикалык
факультетинин деканы

Расмий оппоненттер:

Адилов Айбек Насырович

юридика илимдердин доктору, профессор
Кыргыз Республикасынын ИИМнин
Э.А.Алиев атындагы Академиясынын
илимий жана илимий-педагогикалык
кадрларды даярдоо факультетинин
башчысы

Воронцова Ирина Николаевна

юридика илимдердин кандидаты, Чүй
облусттук сотунун соту

Жетектөөчү уюм:

Кыргызстан Эл аралык университетинин
Окуу илимий өндүрүш комплексинин
юриспруденция жана эл аралык укук
кафедрасы (720074, Кыргыз
Республикасы, Бишкек ш., 7-апрель к.,
4А).

Диссертациянын жакталуусу 2023-жылдын 9-октябрда саат 14.00дө Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин алдындагы юридика илимдердин доктору (кандидаты) окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды жактоо боюнча Д 12.23.669 диссертациялык кеңешинин отурумунда төмөнкү дарек боюнча жүргүзүлөт: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев к., 132, конференц-зал (ауд.209).

Диссертация менен төмөнкү китепканаларда таанышса болот: А. Осмонов атындагы Кыргыз Республикасынын Улуттук китепканасы (720040, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Ю.Абдрахманов к., 208), А. Табалдиев атындагы Кыргыз улуттук университетинин (720024, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек-Жолу к., 394), Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев к., 44), жана ошондой эле бул сайттарда https://vak.kg/d_12_23_669/alahunov/ жана диссертациялык кеңеши: <http://dislaw.knu.kg>

Автореферат таратылды 2023-жылдын « 9 » Сентябрь

**Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
юридика илимдеринин кандидаты, доцент**

Куланбаева З.А.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Ата-мекендик кылмыш-жаза сот адилеттигин реформалоо, мамлекеттин кылмыш-жаза мыйзамдарында жаңы артыкчылыктарды калыптандыруу жана кылмыш-жаза процессин өнүктүрүүнүн жаңы жолдорун издөө мыйзамда жана укук колдонуу практикасында олуттуу өзгөрүүлөргө алып келди. Сотко чейинки өндүрүштө, сот өндүрүшүндө тараптардын тең укуктуулугу жана атаандаштык принцибинин кеңейиши, сот өндүрүшүнүн максаттарын жана милдеттерин кайра карап чыгуу жана адамдын ажырагыс укуктарын жана эркиндиктерин коргоонун артыкчылыктуулугун белгилөө процессуалдык форманы өзгөртүүнү түзүүнү жана жаңы кылмыш-процессуалдык институттарын жараттууну талап кылды.

Кыргыз Республикасынын Президенти Садыр Жапаров Соттук жана укук коргоо органдарынын ишин жакшыртуу боюнча кеңештин жыйынында “... реформалардын натыйжасында сот тутумунун жарандарга болгон мамилеси өзгөрүшү керек, адам укуктарын мыйзамдар аркылуу корголушу негизги критерий болуп саналышы керек жана сот бийлигин карапайым жарандар үчүн түшүнүктүү, ачык, жеткиликтүү бийлик бутагына айлантуу керек”.

Эң талаш-тартыш жараткан жаңылыктардын бири – Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57-главасы, анда кылмыш иши боюнча негизги процессуалдык чечимди кабыл алуунун – айыпталуучуну күнөөлүү деп табуу жана айыптоо өкүмүн чыгаруунун – процессуалдык макулдашуу тузуу аркылуу жөнөкөйлөтүлгөн тартипте жөнгө салынат.

Бул институттун маңызын түшүнүү боюнча бирдиктүү, так аныкталган жана ырааттуу концепциянын жоктугу, зарыл болгон юридикалык терминологиянын жоктугу күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну жөнгө салуучу ченемдерди чечмелөөдө көптөгөн карама-каршылыктарга алып келген. Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтунун кылмыш-жаза процессинин парадигмасын түзгөн ченемдер системасы менен байланышынын белгисиздиги аны ички сот өндүрүшүнөн алыс кубулуш катары кабыл алып, аны реформалоодо жана андан ары өнүктүрүүнүн жолдорун аныктоодо туура эмес багытты аныктоого алып келет.

Диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтунун ажырагыс бирдиктүү теориялык концепциясын калыптандыруунун, анын маңызын жана ички кылмыш процессиндеги ордун тактоо зарылдыгына жана башка процессуалдык институттар менен өз ара аракеттенүүнүн өзгөчөлүктөрү менен түздөн-түз байланыштуу. Изилдөө Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57-главасынын ченемдеринин бар экендигинин жана иштөө механизмдерин даражасын баалоого жана теориялык жактан негиздөөгө, ошондой эле кылмыш-жаза сот адилеттигинин

учурдагы моделинин алкагында ченемдердин потенциалы жөнүндө корутунду чыгарууга мүмкүндүк берет.

Жогоруда айтылгандар илимий түшүндүрмөлөрдүн жана практикалык сунуштардын курч зарылдыгын белгилейт, күнөөнү мойнуна алуу боюнча процессуалдык макулдашуу институтун өркүндөтүүнүн жолдорун издөөнү алдын ала аныктайт. Бул жагдайлар бул изилдөөнүн темасын тандоо жана анын актуалдуулугун аныктаган.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациялык иштин темасы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институтунун илимий изилдөө иштеринин планына киргизилген. Диссертациялык иш демилгелүү.

Изилдөөнүн максаты жана маселелери. Бул изилдөөнүн максаты: күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процесстик макулдашуунун институтуна комплекстүү талдоо жүргүзүү, бир тектүү мамилелердин бул чөйрөсүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын структуралык өзгөчөлүктөрүн аныктоо, ошондой эле мыйзамдарды ишке ашыруунун натыйжалуулугун аныктоо. Сотко чейинки өндүрүштү жүргүзүүчү органдардын жана соттордун ишин оптималдаштырууга багытталган илимий жактан негизделген сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн бул максатына жетүү үчүн төмөнкүдөй маселелер коюлган:

1. күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуунун концепциясын аныктоо жана бул институттун маңызын тактоо;
2. күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүүдөгү күнөөсүн мойнуна алуунун ордун жана ролун белгилөө;
3. күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүү жөнүндө арыз берүүнүн тартибин мыйзамдык жөнгө салуунун тартибин жана маңызын талдоо;
4. күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуунун мазмунун ачып берүү жана талдоо жүргүзүү;
5. күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу түзүүгө байланыштуу кылмыш ишин сот тарабынан кароонун өзгөчөлүктөрүн аныктоо;
6. күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу түзүүдө процесстин айрым катышуучуларынын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын камсыз кылуу бөлүгүндөгү процессуалдык абалын териштирүү;
7. күнөөсүн мойнуна алуу жонундо макулдашууну түзүү процедурасында прокурордун, мамлекеттик айыптоочунун ордун жана ролун белгилөө;
8. теориялык изилдөөлөрдүн жана соттук практиканы талдоонун натыйжалары боюнча күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун ишке ашыруу бөлүгүндө кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Диссертация Кыргыз Республикасында күнөөнү мойнуна алуу боюнча процессуалдык макулдашуу институтунун алгачкы комплекстүү изилдөөлөрүнүн бири болуп саналат, анда укуктук негиздер жана аны практикада колдонуу көйгөйлөрү талдоого алынган. Айрым КМШ өлкөлөрүнүн жана алыскы чет мамлекеттердин заманбап кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарынын нормаларын изилдөө процессинде автор Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык нормалары системасында күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтунун пайда болушунун мыйзам ченемдүүлүгүн далилдеген. Күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун ишке ашыруунун жалпы жоболорун жана өзгөчөлүктөрүн комплекстүү изилдөөнүн негизинде автор бул чөйрөдөгү коомдук мамилелердин укуктук жөнгө салуусун өркүндөтүү боюнча конкреттүү сунуштарды иштеп чыккан.

Автор тарабынан иштелип чыккан жоболор илимий жаңылыктын критерийине ылайык келет: 1) күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуунун аныктамасы берилген; 2) бул институттун милдеттүү элементи катары күнөөнү мойнуна алуунун аныктамасы берилген; 3) күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу түзүүдө процесстин айрым катышуучуларынын укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын эске алуу боюнча сунуштар киргизилген; 4) күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүүнүн түзүмүн жана тартибин өзгөртүү сунушталууда; 5) прокурор, тергөө судьясы, сот тарабынан күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуунун түзүүнүн, бекитүүнүн, шарттарын аткаруунун максатка ылайыктуулугуна баа берүү жөнүндө сунуштар киргизилди; 6) кылмыш иштерин кароодо биринчи инстанциядагы соттун жыйналышын өткөрүүнүн тартибине карата Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57-главасына толуктоо боюнча сунуштар киргизилген.

Илимий жаңылыкты күнөөсүн мойнуна алуу деп табуу макулдашууну түзгөн адамды жазалоо жагынан изилдөөнүн натыйжалары тастыктайт.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы коргоого берилген жоболордо чагылдырылган.

Алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү. Диссертациянын материалдары тергөө органдарынын жана соттордун кылмыш иштерин Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57-главасына ылайык, күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун колдонуу боюнча сунуштарды камтыган ички документтерди даярдоодо, ошондой эле ушул чөйрөнү жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун иштеп чыгууда пайдалуу.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары юридикалык профилдеги жогорку жана орто окуу жайларынын окуу процессинде колдонулушу мүмкүн, ошондой эле бул маселе боюнча мындан аркы илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү үчүн пайдалуу.

Жактоого чыгарылган диссертациянын негизги жоболору:

Күнөөнү мойнуна алуу макулдашуунун автордук аныктамасы сунушталган. Күнөөнү мойнуна алуу макулдашуу – айыпталуучу жасаган кылмышына өкүнүп, күнөөсүн толугу менен мойнуна алган (кылмыш жасагандыгы жөнүндө маалымат берет, мыйзамда белгиленген тартипте айыпты негиздүү деп тааныйт, иштин кыскача баяндамасын, мыйзамдык формулировкасын, жосундун квалификациясын, жабырлануучуга келтирилген зыяндын мүнөзүн жана өлчөмүн талашпайт), ошондой эле бул жагдайларды ырастоочу чогултулган далилдерди жол берилген, ишенимдүү жана жетиштүү деп тааныган, кылмыш ишинин соттук териштирүүсүз каралышы жана айыпталуучуга Кылмыш-жаза кодексинин өзгөчө бөлүгүнүн конкреттүү беренесинин (берененин бөлүгүнүн) санкциясында каралган жазанын эң аз өлчөмүнүн чегинде эркиндигинен ажыратуу менен байланышпаган жазаны дайындоо (КР КЖК 79-бер. 1-б.) боюнча айыптоочу тарап менен жактоочунун кылмыш-жаза процессуалдык келишими. Эгерде адам күнөөлүү деп табылган беренедө эркиндигинен ажыратуу менен байланышпаган жазалар жок болсо, анда эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жаза жазанын эң аз мөөнөтүнүн жарымынан кем эмес мөөнөткө дайындалат.

1.1. Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу (Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57-главасы) төмөнкүдөй негизги белгилер менен мүнөздөлөт:

- мындай өндүрүштү козгоого мүмкүндүк берүүчү жагдайлар болушу: айыпталуучунун коюлган айыпка макул экендиги жөнүндө билдирүүсү жана анын натыйжасында күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүү жөнүндө өтүнүч;

- соттук териштирүүгө тийиш болгон кылмыштардын чөйрөсү 10 жылга эркинен ажыратуу менен чектелген;

- күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу түзүүгө байланыштуу кылмыш ишин кароого болгон, тергөө судьясы, сот тарабынан белгиленүүчү шарттардын жыйындысы менен;

- берилген сот жыйналышынын өзгөчөлүгү тараптар тарабынан келтирилген далилдерди жалпы тартипте изилдоосуз кароо;

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 79 - беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык айыпталуучуга дайындалган жаза эркиндигинен ажыратуу менен байланышпаган, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин Өзгөчө бөлүгүнүн конкреттүү беренесинин (беренесинин бөлүгүнүн) санкциясында каралган жазанын эң аз өлчөмүнүн чегинде. Эгерде адам күнөөлүү деп табылган Кыргыз Республикасынын Өзгөчө бөлүгүнүн белгилүү бир беренесинин (берененин бөлүгү) санкциясында эркиндигинен ажыратуу менен байланышпаган жазалар жок болсо, анда эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жаза беренедө каралган жазанын эң аз мөөнөтүнүн жарымынан кем эмес мөөнөткө дайындалат.

1.2. Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу:

1) теориялык көз караштан алганда - айыптоочу үчүн пассивдүү, оң позицияны ээлеген айыпталуучуга, соттолуучуга карата кылмыш-жаза иши боюнча өндүрүштүн дифференцияланган процессуалдык формасы, жана мындай кылмыш ишин сотто кароонун конкреттүү укуктук кесепеттери катары;

2) практикалык көз караштан алганда - айыпталуучу ага коюлган айыптоого макулдугу менен жана ал тиешелүү өтүнүч менен кайрылган учурда, жазасы 10 жылга эркинен ажыратуудан ашпаган кылмыштар боюнча айыптоочу каршы болбогон учурда айыпталуучунун күнөөсүнүн далилдерин, ошондой эле кылмыш жасоонун жагдайларын изилдебестен сотко чечим кабыл алууга мүмкүндүк берген ата - мекендик кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдын институту, бул жагдай жасалган кылмыш үчүн дайындала турган эң оор жазанын максималдуу мөөнөтүн же өлчөмүн кыскартууга алып келет.

1.3. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин каралып жаткан 57-главасына камтылган укук институту төмөнкүдөй спецификалык белгилерди камтыйт:

- мындай өндүрүштү козгоого мүмкүндүк берүүчү жагдайлар: айыпталуучу менен анын демилгеси боюнча макулдашуу түзүү, ал тарабынан ушул макулдашуу боюнча бардык милдеттерди аткаруу, сот отурумунда бул фактты прокурор тарабынан тиешелүү макулдашууда жана мамлекеттик айыптоочу тарабынан ырасталышы;

- күнөөсүн мойнуна алуу жана айыпталуучунун кылмыштын бетин ачууда жана тергөөдө тергөөгө көмөк көрсөтүү;

- күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө макулдашуунун тартибинде каралууга тийиш болгон кылмыштардын категориясы Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси менен чектелген;

- сотто белгиленүүчү өзгөчө шарттардын болушу, алар боюнча жалпы тартипте тараптар тарабынан келтирилген далилдерди изилдебестен соттун чечимин чыгарууга болот;

- макулдашуунун шарттарына ылайык чыгарылган өкүм менен айыпталуучуну жазалоо Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин жоболорун эске алуу менен жана Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 60-беренесинде каралган жазалардын түрлөрүнө ылайык дайындалат.

2. Айыпталуучу өзүнүн күнөөсүн толук мойнуна алышы кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамда бекитүү максатка ылайыктуу экендигинин негизги шарты болуп саналат, анткени күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу ага негизделет.

2.1. Күнөөсүн мойнуна алуу далилдөөчү мааниде суракка алуунун, беттештирүүнүн, бул кылмыштуу окуяга байланыштуу ар кандай фактылардын чындыгын күбөлөндүргөн маалыматтардын жана белгилүү бир кылмыштын курамын аныктоо үчүн жетиштүү болгон шектүүнүн, айыпталуучунун көрсөтмөлөрүн жеринде текшерүүнүн негизинде ыктыярдуу билдирүүнү түшүнүү керек.

2.2. Айыпталуучунун күнөөсүн мойнуна алуу фактысынын юридикалык мааниси анын юридикалык факт катары таанылышын түшүнүүдө, тактап айтканда, айыпты алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу катары юридикалык институттун иштешине багытталган мыйзамдуу акт, б.а. конкреттүү сотко чейинки же соттук процедуранын ишке ашыруучу шарттар.

2.3. Далилдик аспектиде эски эреже күчүндө кала берет: бул процессте же жогору турган сот тарабынан, далилдөө толук же кыскартылган түрдө ишке ашырылганына карабастан айыпталуучу тарабынан айтылган конкреттүү фактылар гана бааланат жана текшерилет.

3. Кылмыш иши боюнча күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүү жөнүндө өтүнүч прокурорго багытталган расмий өтүнүч кайрылуу болуп саналат, анда айыпталуучу өкүнүп, конкреттүү кылмыш жасагандыгы үчүн күнөөсүн мойнуна алат, күнөөсүн алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну өз ыктыяры менен түзүүгө эркин билдирет.

3.1. Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүү жөнүндө арыздын ыктыярдуулугу, негизги шарттардын бири катары, айыпталуучунун башка адамдардын мажбурлоосун, коркутуп-үркүтүүсүн жана башка мыйзамсыз кийлигишүүсүн жокко чыгарган күбөлөндүрүлгөн чечимин билдирет.

3.2. Айыпталуучу күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүү жөнүндө арыз менен кайрылганда, айыпка, учурда топтолгон далилдерге өзүнүн субъективдүү, психикалык мамилесин көрсөтөт, кылмыш жасалгандыгы жөнүндө көрсөтмө берет жана келтирилген зыяндын ордун толтурууга макул болот. Далилдик баалуулук көз карашынан алганда, күнөөнү мойнуна алуунун маңызы айыпталуучу өзү жасаган кылмыш жөнүндө маалыматтарды түздөн-түз билдирүүсүндө жатат, демек, айыпталуучунун күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүү үчүн, айыптоо менен макул болуу жетишсиз, бул жерде адегенде күнөөнүн өзүн мойнуна алуу керек, андан кийин гана айыптоо менен макулдук жөнүндө сөз кылуу керек. Ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 500-беренесинин 3-бөлүгүнүн 3-пунктун “өзүнүн күнөөсү” деген сөз менен толукталсын жана төмөнкүдөй мазмунда берилсин: “3) айыпталуучу өзүнүн күнөөсүн мойнуна алат, коюлган айыпты, ага каршы кылмыш иши боюнча далилдерди, аларга келтирилген зыяндын мүнөзү жана өлчөмү боюнча талашпайт..”

4. Сотко чейинки өндүрүштө соттун чечиминин, атап айтканда, күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну бекитүү жөнүндө чечимдин өзгөчө белгилерине төмөнкүлөр кирет:

- конкреттүү кылмыш иши боюнча сотко чейинки өндүрүштө тергөө судьясы тарабынан гана чыгарылат;
- мыйзамда белгиленген соттун ыйгарым укуктарын жүзөгө ашыруунун каражаты болуп саналат;
- аралык соттук чечимдерге тиешелүү, анткени алар ишти маңызы боюнча чечпейт жана акыркы соттук чечимдерге тиешеси жок;

- кылмыш-жаза процессуалдык документти деп танылат - жазуу жүзүндөгү актты;

- сотко чейинки өндүрүштү жүргүзгөн органдар үчүн милдеттүү түрдө аткарылуучу мүнөзгө ээ жана кылмыш ишине киргизилүүгө тийиш;

- мамлекеттик-императивдик мүнөзгө ээ жана кылмыш-жаза процессуалдык мамилелердин пайда болушуна, өзгөрүшүнө же токтотулушуна багытталган;

- укуктук суроолорго жоопторду камтыйт;

- процесстин катышуучуларына мыйзам тарабынан берилген укуктарды ишке ашыруунун жолдорун чагылдырат;

- мыйзам бузууларды четтетүү боюнча чараларды көрүү зарылчылыгы менен байланышкан маселелер боюнча чыгарылышы мүмкүн;

- мыйзамдуулуктун, негиздүүлүктүн жана мотивациянын талаптарына жооп бериши керек.

5. Процессуалдык макулдашууларды бекитүү аркылуу тергөө судьясынын сотко чейинки өндүрүшкө катышуусунун социалдык шарттуулугу:

- укук тартибин чыңдоого, укук бузууларды алдын алууга, мыйзамга сый мамилени калыптандырууга көмөктөшөт жана жалпысынан профилактикалык жана тарбиялык мүнөздө болот;

- сотко чейинки өндүрүшкө соттук көзөмөлдүн каражаты болуп саналат;

- кылмыштардан жабыр тарткан адамдардын жана уюмдардын укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын коргоого багытталган;

- инсанды мыйзамсыз жана негизсиз айыптоодон, анын укуктарын жана эркиндиктерин чектөөдөн коргоого багытталган;

- тергөө органдары тарабынан процессуалдык аракеттердин өз убагында аткарылышын камсыз кылууга багытталган;

- сотко чейинки өндүрүштүн мөөнөттөрүн жана жеке процессуалдык аракеттерди аткарууну контролдоо функциясын ишке ашырат;

- кылмыш ишин тоскоолдуксуз иликтөө үчүн шарттарды камсыз кылат;

- кылмыш иши боюнча соттук териштирүүнү кийинки натыйжалуу жүргүзүү үчүн зарыл өбөлгөлөрдү камсыз кылат;

- жаңы кылмыштарды жасоону болтурбоо аркылуу коомдук мамилелерге таасирин тийгизүүгө жана конкреттүү кылмыштын бетин ачууга көмөктөшөт.

6. Кылмыш иши боюнча соттук териштирүүнү жүргүзүүнүн тартибин (формасын) аныктоо үчүн сот бул кылмыш ишин алуусу зарыл, анда күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө тергөө судьясы бекиткен процессуалдык макулдашуу камтылууга тийиш, же күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу түзүү жөнүндө айыпталуучунун арызы (Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 503-беренесинин 1-бөлүгү). Бул документтердин биринчиси - кылмыш иши - соттук териштирүүнү жүргүзүү үчүн керек, экинчиси - күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу - мындай соттук териштирүүнүн тартибин (жалпы же атайын) аныктоо үчүн зарыл. Кылмыш ишин

козгобостон, күнөөсүн мойнуна алуу макулдашуу кылмыш ишин сот тартибинде кароонун жөнөкөйлөтүлгөн тартибин колдонуу үчүн негиз боло албайт, анткени сот бул үчүн зарыл болгон башка негиздер бар экендигине ынанууга тийиш.

6.1. Процессуалдык макулдашуу түзгөн айыпталуучу мурда айтылган өтүнүчтөн баш тартса же ал бул өтүнүчтү жактоочуга кайрылбастан өз ыктыяры менен бербегендиги аныкталса, же соттук териштирүүнү жүргүзбөстөн өкүм чыгаруунун кесепеттерин түшүнбөсө, анда Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 503-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык сот жалпы тартипте иш боюнча соттук териштирүүнү дайындоо жөнүндө чечим кабыл алууга тийиш.

6.2. Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүүгө байланыштуу соттун өкүмдү соттук териштирүүсүз чыгаруусу кылмыш-жаза процесси үчүн принципиалдуу жаңы институт болуп саналат, анын теңдеши жок. Сот өндүрүшүн мындай жөнөкөйлөштүрүүнүн аркасында сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын күчтөрүн жана каражаттарын процесстик үнөмдөөгө жетишет, калыбына келтирүүчү сот адилеттиги өнүккөн, коомдогу чыр-чатактардын санын азайтат.

7. Эгерде процессуалдык макулдашууну кароонун жүрүшүндө тергөө судьясы айыпталуучунун укуктарынын бузулушу, ошондой эле тергөөнүн жүрүшүндө жол берилген башка мыйзам бузуулар аныкталса, анда ал жеке аныктама чыгарууга милдеттүү, анда ушул жагдайларга жана мыйзам бузуулардын фактыларына прокурордун көңүлүн буруусун, зарыл чараларды көрүүсүн талап кылат. Ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 502-беренесинин 3- бөлүгү төмөндөгүдөй мазмундагы сүйлөм менен толукталсын: «Тергөө судьясы бул макулдашууну түзүүдө айыпталуучунун укуктары бузулган учурда жеке аныктама чыгарат, ал прокурордун көңүлүн аныкталган мыйзам бузуу фактылары боюнча тиешелүү чараларды көрүүнү талап кылат».

8. Колдонуудагы Кылмыш-жаза процессуалдык кодекске бул институттун нормаларын колдонуунун процессуалдык тартибин жөнгө салууга, атап айтканда, карама-каршылыктарды жоюуга, айрым ченемдерди тактоого мүмкүндүк берүүчү бир катар нормаларды киргизүү сунушталууда.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 501-беренесине ылайык, прокурор өтүнүчтү канааттандырганга же күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүүдөн баш тартууга чейин айыпталуучуну суракка алууга, мындай чечимди кабыл алуунун жүйөлөрүн, негиздерин аныктоого, айыпталуучуга кылмыш ишин кылдат изилдеп, башка чогултулган далилдерди баалоо, андан кийин гана жүйөлүү чечимди кабыл алууга милдеттүү.

Мунун негизинде, биз ойлойбуз:.

1) Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 500-беренесинин экинчи бөлүгүн максатка ылайыктуу төмөнкүдөй норма менен толуктоо зарыл: “Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүү

жөнүндө өтүнүч менен кайрылган айыпталуучу сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө, сот кеңешүүчү бөлмөгө кеткенге чейин каалаган убакта жүйөөлөрдү, фактыларды көрсөтүү менен күнөөсүн мойнуна алуу макулдашууну түзүүнү токтотууга укуктуу, тийиш болгон айыпталуучунун жүйөлөрүн көрсөтүү менен жүйөлүү чечим чыгарылууга тийиш, бул далилдерди чогултуу, жалпы тартипте соттук териштирүүгө жана айыптоо корутундусун даярдоого негиз болот.

2) Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 501-беренесинин 1-бөлүгүнүн биринчи абзацындагы "жана анын жактоочусу" деген сөздөн кийин: "сурактын протоколун түзүү менен жеке өзү суракка алуу милдеттүү түрдө жүргүзүлөт жана күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу түзүүнүн укуктук кесепеттерин түшүндүрүү" деген сөздөр менен толукталсын, андан ары текст боюнча.

3) Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 504- беренесинин 4.1-пунктун толуктоо зарыл жана төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын деп эсептейбиз: «Күнөөнү ырастоочу далилдер жетишсиз болсо, сот ишти тергөө үчүн прокурорго кайтарып берүүгө милдеттүү, анын мөөнөтү прокурорго иш келип түшкөн учурдан тартып 1 айдан ашпоого тийиш».

9. Изилдөөнүн жүрүшүндө Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин айрым беренелерине өзгөртүүлөрдү же толуктоолорду киргизүүнүн максатка ылайыктуулугу жөнүндө корутундулар алынды, атап айтканда:

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш- жаза процессуалдык кодексинин 501-беренесинин 2-бөлүгүн төмөнкүдөй редакциядагы 7-пункту менен толукталсын: "айыпталуучу коюлган айыпка макулдугун ырастоо жана жасалган кылмыш боюнча күнөөсүн өз ыктыяры менен мойнуна алуу".

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 45-беренесинин 2-бөлүгү төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын: «кылмыш иши боюнча соттук териштирүү дайындалган айыпталуучу соттолуучу деп аталат. Айыптоо өкүмү чыгарылган соттолуучу соттолгон деп аталат. Өзүнө карата актоо өкүмү чыгарылган соттолуучу акталды»;

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 500- беренесинин 3-бөлүгү 4-пункту төмөнкүдөй мазмундагы текст менен толукталсын: “күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүүдө, ошондой эле өкүм чыгарууда жабырлануучунун макулдугун камсыз кылуу”.

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 501- беренесинин 1-бөлүгүн айыпталуучунун күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу түзүү жөнүндө өтүнүчү боюнча жабырлануучунун позициясын белгилөөгө байланыштуу каралып жаткан көйгөйлөрдү эске алуу менен толуктоо сунушталат:

- төмөнкүдөй мазмундагы 1.1-бөлүгү: “Соттолуучу күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүү жөнүндө өтүнүч менен кайрылганда, прокурор ушул берененин биринчи бөлүгүндөгү талаптарды аткаруу менен

бирге жабырлануучуга күнөөсүн мойнуна алуу макулдашууну Кодекстин 57-главасында каралган тартипте түзүүнүн маңызын жана кесепеттерин түшүндүрөт ошондой эле жабырлануучунун аны пайдаланууга болгон мамилесин белгилейт. Жабырлануучунун пикирин жана анын бул жол-жобону колдонууга карата позициясын прокурор кийин тергөө судьясына, сотко берүү үчүн жазуу жүзүндө белгилейт”.

Эгерде прокурор жабырлануучуга карата ушул берененин 1.1-пунктунда каралган аракеттерди жасоого мүмкүн болбосо, анда ал жабырлануучунун позициясын көрсөтүү менен кылмыш ишин тергөө судьясына, сотко жөнөтөт.

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 501-беренесинин 1-бөлүгүн прокурор тарабынан жабырлануучуну күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүүгө катышууга чакыруу зарылчылыгы жана ошол эле анын катышуусу ушул жол-жоболорду ишке ашырууда факультативдик (жарамдуу) мүнөзгө ээ болгонун көрсөтүүсүн толуктоо. Бул үчүн, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 501- беренесинин 1-бөлүмү төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын: «1. Прокурор тергөөчүнүн, **жабырлануучунун**, айыпталуучунун жана анын жактоочусунун катышуусу менен күнөөсүн мойнуна алуу макулдашууну түзүү жөнүндө өтүнүчтү карайт. Карап чыгуунун натыйжалары боюнча прокурор укуктуу»: мындан ары текст боюнча.

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 502-беренесинин биринчи бөлүгү «жабырлануучунун» деген сөз менен толукталсын жана төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын: «1. Тергөө судьясы прокурордон келип түшкөн күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну прокурордун, **жабырлануучу**, айыпталуучунун жана анын адвокатынын катышуусу менен карайт”.

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 504-беренесинин 4-бөлүгүн "жабырлануучу" деген сөз менен толукталсын жана төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын: "4. Айыпталуучу, **жабырлануучу**, мамлекеттик айыптоочу күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө макулдашууга каршы болгон учурда судья соттук отурумун кыскартуу жана кылмыш ишин жалпы тартипте кароону дайындоо жөнүндө токтом чыгарат. Мында айыпталуучунун күнөөсүн мойнуна алышы өкүмгө негиз болушу мүмкүн эмес жана ал башка далилдер менен бирге жыйынтыкталып, бааланышы керек”.

- кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдын соттук жыйналышка даярдык көрүү боюнча жалпы да, соттук териштирүүнү өткөрүү боюнча атайын да ченемдери толуктоолорду талап кылат. Ушуга байлануштуу төмөнкү жөндүү көрүнөт:

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 280-беренесинин 3-бөлүгүнүн 5-пункту менен толуктоо: «Эгер айыпталуучу кылмыш иши сотко келип түшкөндөн кийин, күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу түзүү жөнүндө арыз менен кайрылган болсо (ушул Кодекстин 500-беренесинде каралган учурларында), судья жабырлануучуга ушул Кодекстин 57-главасынын жоболорун түшүндүрүү боюнча чараларды көрөт,

ал соттук териштирүүсүз соттун чечиминин белгилерин жана кесепеттерин билеби же жокпу, ошондой эле процессуалдык макулдашууну түзүүгө өзүнүн мамилесин түшүнүүсүн аныктайт.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Илимий изилдөөнүн жыйынтыгын автор жеке өзү алган. Коргоо үчүн берилген жоболорду диссертант өз алдынча иштеп чыккан.

Изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык иш боюнча алынган теориялык изилдөөлөр диссертанттын ар кандай басылмаларда жана эл аралык, республикалык, аймактык илимий-теориялык жана илимий-практикалык конференциялардан алынган материалдар жыйнактарында жарыяланган, илимий макалаларында жана баяндамаларында чагылдырылган.

Диссертациясын жеке натыйжалары Ж. Баласагын атындагы КУУнун юридикалык факультетинин окуу процессинде колдонулган. «Кылмыш-жаза процессуалдык укук», «Кылмыш-жаза процессинде далилдердин теориясы», «Адвокатура», «Кыргыз Республикасынын укук коргоо органдары» окуу дисциплиналарын окутууда ишке ашыруу актысы менен бекитилген.

Диссертациянын **эмпирикалык негизин** сот адилеттиги органдарынын басылып чыккан жана архивдик практикасынын материалдарын изилдөө түзөт. Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун чечимдери, соттордун акыркы беш жыл ичиндеги конкреттүү иштер боюнча чечимдери талдоого алынды. Атайын иштелип чыккан анкета боюнча республиканын сотторунда каралган 54 кылмыш иши изилденген. Ошондой эле ички иштер органдарынын жана прокуратуранын 200дөн ашык тергөөчүсүнөн, 50 адвокаттан жана 20 соттон сурамжылоо жүргүзүлгөн.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Негизги жоболор жана корутундулар автордун 12 илимий эмгектеринде чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү изилдөөнүн максаты жана милдеттери, ошондой эле мазмуну менен аныкталат. Диссертациялык иш 192 баракта жазылып, кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, анын ичинде 7 бөлүмдөн, корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен жана колдонмолордон турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөзүндө диссертациялык изилдөөнүн тандалган темасынын актуалдуулугун негиздейт, анын өнүгүү даражасын мүнөздөйт, максаттарды жана милдеттерди аныктайт, изилдөөнүн предмети менен объектисин тандайт. Коргоо үчүн берилген жоболор формулировкаланган.

Биринчи глава «Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтунун теориялык жана укуктук аспектилерин» эки бөлүмдөн турат. «Кыргыз Республикасынын сот өндүрүшүндө күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуунун түшүнүгү, маңызы жана институтунун өзгөчөлүктөрү» **биринчи главасынын биринчи**

бөлүмүндө дифференциялоо маселелери, ошондой эле кылмыш сот өндүрүшүн жөнөкөйлөштүрүүгө жол берилиши жана анын негизги багыттары талкууланат.

Автор Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 15-бөлүмүндө каралган процессуалдык макулдашуу институттары киргизилгенден кийин курчуп кеткен процессуалдык макулдашуулардын көйгөйлөрүнө көңүл бурат. Жалпысынан кылмыш сот өндүрүшүн жөнөкөйлөштүрүүнүн ар кандай аспектиери жана өзгөчө жарашууну, жарашуу жол-жоболорун өркүндөтүү проблемаларына арналган К.М. Сманалиев, А. Кулбаев, А.А. Сартбаева, Б.С. Саякбаев Т.А., Баетова. К. сыяктуу ата мекендик авторлордун чыгармалары, чет олокулук авторлорго А.С. Александров, А.Е. Бочкарев, О.В. Волынская, Л.В. Головкин, Н.П. Дубовик, В.В. Дьяконова, Е.В. Жариков, К.Б. Калиновский, Д.Е. Любишкин, В.Н. Махов, Е.Б. Мизулина, С.Д. Милицин, П.Ф. Пашкевич, И.Л. Петрухин, М.А. Пешков, Р.Д. Рахунов, П.Н. Ременных, С.А. Рогова, К.А. Рыбалов, А.В. Смирнов, А.Г. Смолин, Т.В. Трубникова, В.Т. Томин, А.И. Шмарев, Ю.К. Якимович, М.Л. Якуб жана башкалар. Бир катар чет өлкөлүк илимпоздордун эмгектери күнөөнү мойнуна алуу маселелерине арналган: Джон Х. Лангбеин, Френк Х. Истербрук, Д. Ньюман, Р. Скотт, В. Стунц, С. Тейман, Стивен Дж. Шульхофер чыгармалары.

Башка мамлекеттердин мыйзамдарын талдап чыгып, автор процессуалдык макулдашуулар институту, атап айтканда, күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институту сотко чейинки өндүрүштү жөнөкөйлөштүрүү, убакытты, күчтү, акчаны, чыгымдарды төлөп, жабырлануучуга келтирилген зыяндын ордун тез арада толтурууну камсыз кылуу максатын коздойт.

Бул институтка өнүккөн мамлекеттер катары АКШ, Испания, Италия, Россиянын сот өндүрүшү менен салыштырма укуктук талдоо жүргүзгөндөн кийин, автор укук колдонуу практикасында колдонуунун процессуалдык механизмдерин иштеп чыгуу жагынан жакшыртуу зарыл деп эсептейт.

Кыргыз Республикасынын кылмыш сот өндүрүшүнө процессуалдык макулдашуулар институтун киргизүү идеясы «2013-2017-жылдарга Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүү стратегиясында» белгиленген, анда «алдын-ала - кылмыш иштери боюнча сот өндүрүшүн, анын натыйжалуулугун жогорулатуу, анын ичинде тергөө менен кызматташуучу айыпталуучуга карата сыйлоо ченемдерин киргизүү аркылуу.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2012-жылдын 8-августундагы N 147 "Кыргыз Республикасында сот адилеттигин өркүндөтүү боюнча чаралар жөнүндө" Жарлыгында "айыптаалуучу менен прокурордун ортосунда процессуалдык макулдашуу институтун киргизүүнүн максатка ылайыктуулугу жөнүндө" маселени кароо жөнүндө» айтылган.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси 2019-жылы күчүнө киргенден бери колдонулуп келе жаткан мыйзамдын “Процессуалдык макулдашуулар” деп аталган XV бөлүмү үч бөлүмдү

камтуучу: “Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу” (58-глава), “Кызматташуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу”. ” (59-глава), “Тараптардын жарашуусу жөнүндө процессуалдык макулдашуу” (60-глава). Процессуалдык кызматташуу макулдашуусу боюнча бөлүм 2021-жылы алынып салынган.

Автор белгилегендей, «Процессуалдык макулдашуулар» институтун ата мекендик мыйзамдарга киргизүүсүнүн кыска мөөнөтүнө карабастан, «Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу» институту практикада оң жана ийгиликтүү колдонууну таап, жыл сайын өсүүдө. Прокуратуралык макулдашуулардын саны бир нече эсеге көбөйгөн, бул Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын статистикасы менен тастыкталат.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57-главасынын ченемдери күчүндө турган мезгилде аларды колдонуу кеңири жайылган көрүнүш болуп калды. Алсак, «Прокурордун иши жөнүндө» статистикалык отчетуна ылайык, күнөөсүн мойнуна алуу боюнча 2019-жылдын 1-январынан 2023-жылдын май айына чейинки мезгилинде күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө 394 процессуалдык келишим түзүлгөн: 2019-жылы – 37; 2020-жылы – 45; 2021-жылы - 68; 2022-жылы -; 2023-жылдын беш айында 93 күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу түзүлгөн [*Статистическая отчетность Генеральной прокуратуры КР по форме 11 «О работе прокурора»*].

Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу менен кылмыш иштерин кароонун динамикасына оң баа берип, Соттордун курултайында Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун Төрагасы сот иштерин кароонун жөнөкөйлөштүрүлгөн жана тездетилген ыкмаларын иштеп чыгуу зарылдыгын белгиледи. [*Кыргыз Республикасынын судьяларынын съездинин материалдары*].

Автор Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57-главасында каралган процессуалдык макулдашуунун анын түшүнүгүн аныктоого мүмкүндүк берген олуттуу белгилерин көрсөтөт. Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу болуп:

1) теориялык көз караштан алганда - айыптоочу үчүн пассивдүү, оң позицияны ээлеген айыпталуучуга, соттолуучуга карата кылмыш-жаза иши боюнча өндүрүштүн дифференцияланган процессуалдык формасы, жана мындай кылмыш ишин сотто кароонун конкреттүү укуктук кесепеттери катары;

2) практикалык көз караштан алганда - айыпталуучу ага коюлган айыптоого макулдугу менен жана ал тиешелүү өтүнүч менен кайрылган учурда, жазасы 10 жылга эркинен ажыратуудан ашпаган кылмыштар боюнча айыптоочу каршы болбогон учурда айыпталуучунун күнөөсүнүн далилдерин, ошондой эле кылмыш жасоонун жагдайларын изилдебестен сотко чечим кабыл алууга мүмкүндүк берген ата - мекендик кылмыш-жаза процессуалдык

мыйзамдын институту, бул жагдай жасалган кылмыш үчүн дайындала турган эң оор жазанын максималдуу мөөнөтүн же өлчөмүн кыскартууга алып келет.

Биринчи главанын «Процессуалдык макулдашуу институтун колдонуунун милдеттүү элементи катары күнөөнү мойнуна алуу» деген **экинчи бөлүмү**, анда автор колдонуудагы Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине, Кыргыз Республикасынын Конституциясына укуктук талдоо жүргүзөт. Белгиленген нормалар дайыма эле бири-бирине же мыйзамдардын жалпы кабыл алынган ченемдерине туура келбей тургандыгын көрсөтөт. Мындай карама-каршылыктарды талдоо жана изилдөө жаңы түшүнүүгө же жакшыртууга дуушар болушу мүмкүн.

Өткөнгө кайрыла турган болсок, совет мезгилиндеги Кылмыш-процессуалдык кодексинде далилдердин бир түрү катары “айыпталуучунун көрсөтмөлөрү” түшүнүгүнүн ченемдик аныктамасы жок экенин белгилей кетүү керек. Айыпталуучунун көрсөтмөлөрү салттуу түрдө эки түргө бөлүнөт: ал өзүнүн күнөөсүн мойнуна алган көрсөтмө (толук же жарым-жартылай) жана бул күнөөсүн четке кагуучу көрсөтмө. Бул эмгекте айыпталуучунун бир түрү катары күнөөсүн мойнуна алуу гана кызыгууну туудурат.

Мыйзамда (Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 504-беренесинин 4-бөлүгү) «ошол эле учурда айыпталуучунун күнөөсүн мойнуна алуусу өкүмдүн негизи боло албайт жана башка далилдер менен бирге бааланышы керек» деп белгиленген”. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 83-беренесинин 2-бөлүгүндө «Кылмышты жасоого шектүүнүн, айыпталуучунун өз күнөөсүн моюнга алышы иш боюнча далилдердин жыйындысында, анын күнөөлүү экени ырасталганда гана күнөөнүн негизине коюлушу мүмкүн».

Кыргыз Республикасынын колдонуудагы Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинде айыпталуучу тарабынан анын кылмыш жасоодогу күнөөсүн алуусу «күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну» түзүүнүн милдеттүү шарты катары көрсөтүлгөн эмес.

Айыпталуучунун күнөөсүн толугу менен мойнуна алышы кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамда бекитүү максатка ылайыктуу болгон негизги шарт болуп саналат, анткени күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу ага негизделет.

Бул бөлүмдө автор кылмыш сот өндүрүшүндө күнөөсүн мойнуна алуунун маанилүүлүгүн эки аспектиде: далилдүү жана юридикалык жактан кароо керек деген тыянактарды түзөт.

Айыпталуучунун күнөөсүн мойнуна алуу фактысынын юридикалык мааниси анын юридикалык факт катары таанылышын түшүнүүдө, тактап айтканда, айыпты алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу катары юридикалык институттун иштешине багытталган мыйзамдуу акт, б.а. конкреттүү сотко чейинки же соттук процедуранын ишке ашыруучу шарттар.

Айыпты далилдөөчү мааниде мойнуна алууда шектүүнүн, айыпталуучунун, соттолуучунун суракка алуунун, беттештирүүнүн, көрсөтмөлөрдү жеринде текшерүүнүн алкагындагы ыктыярдуу билдирүү, бул

кылмыштуу окуяга байланыштуу ар кандай фактылардын аныктыгын күбөлөндүргөн жана конкреттүү кылмыштын курамын аныктоо үчүн жетиштүү маалыматтарды түшүнүү керек.

Автор сурак учурунда гана эмес, ошондой эле практиканы жана теорияны талдоо аркылуу, беттештирүүнүн протоколдорундагы, көрсөтмөлөрдү жеринде тактоо, ошондой эле багынып берүү боюнча алынган күнөөсүн мойнуна алууну баалоо милдетин койгон.

Автордун пикири боюнча, укуктук жана далилдөөчү баалуулуктардын айкалышында күнөөнү мойнуна күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүүнүн өз алдынча шарттарынын бири болушу керек. Бул максатта Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 46-беренесинин 1-бөлүгүнүн 18-пунктту төмөнкүдөй мазмундагы толуктоону сунуштайт: «күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүү жөнүндө өтүнүч менен кайрылуу».

Экинчи глава «Методология жана изилдөө ыкмалары» эки бөлүмдөн турат. **Биринчи бөлүм** “Изилдөөнүн объектиси жана предмети” изилдөөнүн объектисин жана предметин ачып берет. Изилдөөнүн объектиси болуп юридикалык илимдин таанып-билүү каражаттары жана ыкмалары аркылуу илимий изилдөөгө, теориялык жана практикалык түшүнүүгө дуушар болууга тийиш болгон күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө иш жүзүндөгү процессуалдык макулдашуу саналат. Жазык-процесстик мыйзамдардын ченемдеринде каралган, күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу ченемдик-укуктук көрсөтмөлөр катары көрсөтүлүп, процесстин кызыкдар, катышуучуларынын жеке жана топтук жүрүм-турумунун, өз ара аракетинин (мамилелеринин) үлгүсү болуп саналат.

Демек, изилдөөнүн предмети болуп «Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу » институтунун теориялык, ченем жаратуучу концепциясында чагылдырылган пайда болуу, өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрү, ошондой эле маңызы, касиеттери, өзгөчөлүктөрү саналат, ошондой эле түшүнүктөрдүн, категориялардын, процедуралардын, принциптердин, структуралардын жана башка ченемдик талаптардын системасы.

Кылмыш- жаза процессуалдык укуктун жаңы институту болгон мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу 2019-жылдан бери ишке ашырылып келет. Кылмыш- жаза процессуалдык укукта бул институттун калыптануу, генезиси жана мыйзамдык консолидациялоо процессин ачып берүү автор үчүн өзгөчө мааниге ээ болду.

Экинчи бөлүм “Жалпы илимий, жеке илимий жана атайын изилдөө ыкмалары”. Диссертациялык ишти жазуу процессинде илимий изилдөөнүн “жалпы илимий”, “жеке илимий” жана “атайын” сыяктуу ыкмаларын колдондук. Изилдөөнүн жалпы илимий ыкмасынын алкагында эң универсалдуу, кеңири таралган жана колдонулушу милдеттүү түрдө болгон диалектикалык ыкма болуп саналат. Күнөөнү мойнуна алуу боюнча

процессуалдык макулдашуу институтун ишке ашыруу маселелерине тереңирээк токтолуп, биз диалектикалык ыкманы жана анын принциптерин колдонуу аркылуу жогоруда аталган мамлекеттик-укуктук көрүнүштү объективдүү, ар тараптуу жана толук изилдөөгө жетиштик. Мындан тышкары, биз кубулуштардын ортосундагы болгон байланыштарды жана карама-каршылыктарды аныктадык.

Биздин илимий изилдөөлөрүбүз үчүн функционалдык ыкма дагы бирдей маанилүү роль ойноду, анын методдору бул институттун функциясын жана максатын ачуу үчүн өбөлгөлөрдү түздү. Бул диссертациялык иштин алкагында биз айыпталуучунун күнөөсүн мойнуна алуусу, кылмыш ишин тергөө учурунда чын жүрөктөн өкүнүүсү юридикалык мааниге ээ болорун белгиледик.

Изилдөө иштеринин негизги материалдары болуп 2017-жылдын 2-февралындагы Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси, 2019-2021-жылдардагы Бишкек шаарынын райондук сотторунун архивинде жайгашкан кылмыш иштеринин материалдары, 2019-2021-жылдардагы Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотуна караштуу Кыргыз Республикасынын Сот департаментинин жана Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын статистикалык маалыматтары алынды.

“Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүүнүн процессуалдык тартиби” үчүнчү главасы үч бөлүмдөн турат.

Үчүнчү главанын «Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу түзүү жөнүндө арыз берүүнүн процессуалдык тартиби» деген биринчи бөлүмүндө автор чет мамлекеттерде келишимдерди түзүү мисалдарын, мындай келишимдер менен практикадагы мисалдарды келтирип, өз позициясын сунуштайт.

Белгилүү болгондой, кылмыш иши боюнча өтүнүч тергөөчүгө, прокурорго, сотко жөнөтүлгөн расмий өтүнүч болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 500-беренесинде күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүү жөнүндө арыз берүүнүн тартибин жөнгө салуучу ченемдер бар.

Автор, ошондой эле прокурорго күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүүгө демилгелөө укугун берүүнү туура деп эсептейт. Мисалы, Украинанын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 469-беренесинин 2-бөлүгүндө күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуунун субъекттери (демилгечиси) катары прокурор жана шектүү (айыпталуучу) деп тааныган ченем каралган.

Украинанын кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарына окшоштуруп, прокурорго күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүүнү демилгелөө укугун берүүгө болот, анткени иш жүзүндө көпчүлүк учурларда мындай демилге айыптоочу катары тергөөчүнүн же прокурордун тарабынан келип чыгат.

Изилдөөчүнүн жол-транспорт кырсыктары менен байланышкан кылмыштарды тергөөдөгү практикалык тажрыйбасы соттолуучу иш жүзүндө

келтирилген зыян боюнча айыпка макул болгон же талашпай койгон учурлары, бирок анын иш-аракеттериндеги карасантайлык шартына макул болбогон учурлар көп кездешет деген тыянакка алып келет.

Ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 500-беренесинин 3-бөлүгүнүн 3-пунктун “өзүнүн күнөөсү” деген сөз менен толукталсын жана төмөнкүдөй мазмунда берилсин: “3) айыпталуучу өзүнүн күнөөсүн мойнуна алат, коюлган айыпты, ага каршы кылмыш иши боюнча далилдерди, аларга келтирилген зыяндын мүнөзү жана өлчөмү боюнча талашпайт.”

Үчүнчү главанын экинчи бөлүмүндө “Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуудин мазмуну жана аны түзүүнүн тартиби”.

Автор күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууларды түзүүнүн процессуалдык механизмдерин жана бузуу механизмин иштеп чыгуу, ошондой эле процессуалдык чечимдерди кабыл алуу боюнча сунуштарды киргизүүгө аракет кылган.

Буга байланыштуу азыркы Кылмыш-жаза процессуалдык кодекске бул институттун нормаларын колдонуунун процессуалдык жол-жоболорун жөнгө салууга мүмкүндүк берүүчү бир катар нормаларды киргизүү сунушталууда. Бул сунуштар баарыдан мурда карама-каршылыктарды жоюуга жана айрым нормаларды конкреттештирүүгө багытталган.

Мунун негизинде автор мындай деп эсептейт:

1) Процессуалдык макулдашууну түзгөн соттолуучу аны соттун өкүмү чыкканга чейин бузууга мүмкүнчүлүгү болууга тийиш. Бул жобо айыпталуучунун укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын камсыз кылып, күнөөсүз адамды мыйзамсыз айыптоо жана соттотуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарат.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 500-беренесинин экинчи бөлүгүн максатка ылайыктуу төмөнкүдөй норма менен толуктоо зарыл: “Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүү жөнүндө өтүнүч менен кайрылган айыпталуучу сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө, сот кеңешүүчү бөлмөгө кеткенге чейин каалаган убакта жүйөөлөрдү, фактыларды көрсөтүү менен күнөөсүн мойнуна алуу макулдашууну түзүүнү токтотууга укуктуу, тийиш болгон айыпталуучунун жүйөлөрүн көрсөтүү менен жүйөлүү чечим чыгарылууга тийиш, бул далилдерди чогултуу, жалпы тартипте соттук териштирүүгө жана айыптоо корутундусун даярдоого негиз болот.

2) Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 501-беренесинин 1-бөлүгүнүн биринчи абзацындагы “жана анын жактоочусу” деген сөздөн кийин: “сурактын протоколун түзүү менен жеке өзү суракка алуу милдеттүү түрдө жүргүзүлөт жана күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу түзүүнүн укуктук кесепеттерин түшүндүрүү” деген сөздөр менен толукталсын, андан ары текст боюнча.

Бул жерде автор, прокурор өтүнүчтү канааттандырганга же күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашууну түзүүдөн баш тартууга чейин

айыпталуучуну мындай чечимди кабыл алуунун жүйөлөрүн, негиздерин аныктоого, айыпталуучунун кылмыш ишин кылдат изилдеп, башка чогултулган далилдерди баалоо, андан кийин гана жүйөлүү чечимди кабыл алууга милдеттүү.

3) Прокурор айыптоо корутундусун жана кол коюлган күнөөсүн мойнуна алуу макулдашууну алгандан кийин, ал тергөө судьясынын бекитүүдөн баш тартуусун күтпөстөн, айыпталуучунун күнөөсүн далилдөө үчүн кошумча тергөө аракеттерин жүргүзүү үчүн кылмыш ишинин бардык материалдарын тергөөчүгө кайтарып берүүгө укуктуу.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 504-беренесинин 4.1-пунктун толуктоо зарыл жана төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын деп эсептейбиз: «Күнөөнү ырастоочу далилдер жетишсиз болсо, сот ишти тергөө үчүн прокурорго кайтарып берүүгө милдеттүү, анын мөөнөтү прокурорго иш келип түшкөн учурдан тартып 1 айдан ашпоого тийиш».

4) Эгерде процессуалдык макулдашууну кароонун жүрүшүндө тергөө судьясы айыпталуучунун укуктарынын бузулушу, ошондой эле тергөөнүн жүрүшүндө жол берилген башка мыйзам бузуулар аныкталса, анда ал жеке аныктама чыгарууга милдеттүү, анда ушул жагдайларга жана мыйзам бузуулардын фактыларына прокурордун көңүлүн буруусун, зарыл чараларды көрүүсүн талап кылат.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 502-беренесинин 3- бөлүгү төмөндөгүдөй мазмундагы сүйлөм менен толукталсын: «Тергөө судьясы бул макулдашууну түзүүдө айыпталуучунун укуктары бузулган учурда жеке аныктама чыгарат, ал прокурордун көңүлүн аныкталган мыйзам бузуу фактылары боюнча тиешелүү чараларды көрүүнү талап кылат».

Үчүнчү главанын үчүнчү бөлүмү «Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу түзүүгө байланыштуу кылмыш иши боюнча соттук отурумду өткөрүүнүн жана соттун чечимин чыгаруунун процессуалдык тартиби». Күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө сотко чейинки макулдашуу түзүлгөн айыпталуучуга карата кылмыш иши боюнча соттук отурумду өткөрүүнүн жана соттун чечимин чыгаруунун тартиби жөнүндө маселени сот тарабынан кароо үчүн негиз болуп төмөнкүлөр саналат:

— күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу менен кылмыш ишин сотко келүү;

- айыпталуучунун күнөөсүн далилдердин жыйындысы менен мамлекеттик айыптоочу ырастаганда;

- айыпталуучу тарабынан күнөөсүн мойнуна алуу макулдашууну түзүүнүн ыктыярдуулугун ырастоосу;

- айыпты мойнуна алуу жөнүндө сотко чейинки макулдашууну түзүүдө жактоочунун катышуусун мамлекеттик айыптоочунун, айыпталуучунун, жактоочунун ырастоосу.

Ошондой эле, изилдөөнүн жүрүшүндө Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин айрым беренелерине

өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүнүн максатка ылайыктуулугу боюнча корутундулар алынды, атап айтканда:

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 45-беренесинин 2-бөлүгү төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын: «кылмыш иши боюнча соттук териштирүү дайындалган айыпталуучу соттолуучу деп аталат. Айыптоо өкүмү чыгарылган соттолуучу соттолгон деп аталат. Өзүнө карата актоо өкүмү чыгарылган соттолуучу акталды».

КОРУТУНДУ

Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун комплекстүү илимий-теориялык изилдөө төмөнкүдөй жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүндүк берди.

БУУнун Кылмыштуулукту алдын алуу жана сот адилеттиги боюнча XII Конгрессинде (Сальвадор, Бразилия, 2010-ж.) кылмыштуулуктун динамикасына олуттуу таасирин тийгизген факторлор жөнүндө айтылды. Тартип бузуулардын кеңири таралган түрлөрү болуп төмөнкүлөр саналат: айыпталуучунун камакта кармоо мөөнөттөрүн жасалма узартуу менен байланышкан кылмыш ишин жүргүзүүчү органдар тарабынан тергөөнүн мөөнөттөрүн аткарбоо; кылмыш иштерин тергөөнүн жана соттук териштирүүнүн төмөн натыйжалуулугу; жарашуу жол-жоболорун, атап айтканда, сот өндүрүшүнүн жеңилдетилген формалары жөнүндө жоболорду натыйжасыз колдонуу.

«Бул көйгөйлөр соттордогу артта калуучулуктун көбөйүшүнө, тергөөнү аяктоодо жана иштерди сотко өткөрүүдө жол берилгис кечиктирүүлөргө, соттук отурумдардын көп сандаган жана көбүнчө ашыкча жылдырылышына, соттук териштирүүлөр менен иштердин негизсиз создукурулушуна шарт түзөт. Бул көйгөйлөрдүн баары тергөө абагынын узактыгынын көбөйүшүнө шарт түзгөн факторлордун бири. Алдын ала камакта кармоонун мөөнөтү жазанын өзүнөн мүмкүн болгон мөөнөттөн ашып кеткен учурлар бар.

Европа Кеңешинин Министрлер комитети өзүнүн № Rec (87) рекомендациясында “кылмыштын бетин ачуунун кечиктирилиши кылмыш-жаза мыйзамдарынын дискредитациясына алып келет жана сот адилеттигин туура ишке ашырууга таасирин тийгизет” - деп белгилейт – “сот адилеттигин ишке ашыруу атайын ресурстарды бөлүштүрүү жана аларды пайдалануу жолу менен гана эмес, ошондой эле кылмыш саясатынын формасы жана мазмуну боюнча жакшыраак артыкчылыктуу жол менен жоюуга болот».

Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун киргизүү (57-глава) кылмыш сот өндүрүшүнү үчүн өз убагында жана талап кылынганын белгилей кетүү керек.

Ар кандай инновация "плюс" жана "минустар" жөнүндө ойлонууга мажбурлайт, анткени нормаларды практикада колдонуу процессинде аны ишке ашыруунун өзүнчө механизмдеринин жоктугу жөнүндө көптөгөн суроолор жаралат.

Процессуалдык макулдашууну түзүү тартибин ченемдик жөнгө салууну изилдөөнүн жүрүшүндө биз мыйзам чыгаруучу тарабынан бир катар кемчиликтерди да аныктадык. Аларга төмөнкүлөр кирет:

- негизги түшүнүктөрдүн аныктамаларында (5-берене), Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57-главасында да, биз “Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуунун” түшүнүгүнүн аныктамасын таба алган жокпуз. Ушуга байланыштуу биз коргоого берилген жобого бул институттун автордук аныктамасын киргиздик (коргоого берилген Жобонун 1-пункту);

- көбүнчө практикада күнөөсүн мойнуна алуу макулдашууну түзүүдө айыпталуучунун укуктары бузулган учурлар кездешет жана андай учурлар аныкталганда тергөө судьясынын жеке аныктама чыгарууга жана буга прокурордун көңүлүн бурууга укугу Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 502-беренесинин 3-бөлүгүндө белгилөө зарыл деп эсептейбиз;

Күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүүдө жабырлануучуга көңүл бурулбай калат, ошондуктан социалдык адилеттүүлүктү калыбына келтирүү максатында Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамынын 57-главасына бул катышуучунун күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө макулдашуу түзүүдө да, сотко чейинки өндүрүштө да, сот өндүрүшүндө да укуктарын жөнгө салуу боюнча бир катар толуктоолорду киргизүүнү сунуштаганбыз.

Мыйзамдагы биз белгилеген боштуктарды эске алуу менен, биз Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун киргизип, элдештирүү (макулдашуу) жол-жоболорун, компромиссти өнүктүрүүдө кылмыш укуктук конфликт кылмыш-жаза процессуалдык макулдашуу түзүү жолу менен чечиле турган прогрессивдүү кадам жасадык. Бул институттун мыйзамдык жөнгө салышын ишке ашыруунун аркасында эки тарап тең ушул макулдашуунун шарттарынан келип чыккан милдеттенмелерди аткаруу боюнча юридикалык кепилдиктерди алышат деп эсептейбиз.

Ошентип, бул диссертациялык иштин алкагында автор жогорудагы илимий-теориялык позицияларды, жоболорду коргоодо татаал жолду басып өтүүгө туура келген, кылмыш-жаза процессуалдык илимде так талаш-тартыш мүнөзгө ээ болгон сунуштар бар күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун комплекстүү, монографиялык изилдөөгө аракет кылган.

ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1.Алахунов, Н.А. Новое уголовно-процессуальное законодательство Кыргызской Республики: вопросы теории и практики [Текст] / Н.А. Алахунов // Вестник Академии МВД КР им. генерала-майора милиции Алиева Э.А. – 2017. – №2. – С. 3-7.

2.Алахунов, Н.А. Правовой институт сделки о признании вины в уголовном процессе США [Текст] / Н.А. Алахунов // Вестник Академии МВД КР им. генерала-майора милиции Алиева Э.А. – 2018. – №4. – С. 15-27.

3.Алахунов, Н.А. О новеллах уголовно-процессуального законодательства Кыргызской Республики [Текст] / Н. А. Алахунов // Вестник Академии МВД КР им. генерала-майора милиции Алиева Э.А. – 2018. – №4. – С. 76-79.

4.Алахунов, Н.А. Некоторые коллизионные вопросы, возникающие при осуществлении оперативно-розыскной и уголовно-процессуальной деятельности при производстве по уголовным делам [Текст] / Н.А. Алахунов // Теоретическая и прикладная наука. Казахстан. – 2019. – №11(79). – С. 224-227.

5.Алахунов, Н.А. Признание вины как условие заключения процессуального соглашения [Текст] / Н.А. Алахунов // Вестник КНУ им Ж. Баласагына. – 2019. – №1 (97). – С. 129-132.

6.Алахунов, Н.А. Права потерпевшего при заключении процессуального соглашения о признании вины. [Текст] / Н.А. Алахунов // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2019. – №7. – С.110-113.

7.Сманалиев, К.М., Алахунов, Н.А. Процессуальный порядок проведения судебного заседания и вынесения приговора по уголовному делу в отношении обвиняемого, с которым заключено процессуальное соглашение о признании вины [Текст] / К.М. Сманалиев, Н.А. Алахунов // Научный журнал Международного университета Ала-Тоо. – 2021. – №3. – С. 335-334.

8.Алахунов, Н.А. Некоторые проблемы института процессуального соглашения о признании вины в уголовном процессе Кыргызской Республики. [Текст] / Н.А. Алахунов // Вестник МГЛУ. – Москва, 2021. – Выпуск 3(840). – С. 261-269.

9.Алахунов, Н.А. Порядок заявления ходатайства о заключении процессуального соглашения о признании вины в уголовном судопроизводстве Кыргызской Республики. [Текст] / Н.А. Алахунов // Бюллетень науки и практики. – Нижневартовск, 2021. – Т. 7, №8. – С. 280-286.

10.Алахунов, Н.А. Правовые аспекты возможности расторжения соглашения о признании вины в уголовном судопроизводстве Кыргызской Республики. [Текст] / Н.А. Алахунов // Бюллетень науки и практики. – Нижневартовск, 2021. – Т. 7, №2. – С. 276-281.

11.Сманалиев, К.М., Алахунов, Н.А. Обеспечение прав участников стороны обвинения при заключении соглашения о признании вины. [Текст] / К.М. Сманалиев, Н.А. Алахунов // Научный журнал РИНЦ «Коррекционно-педагогическое образование». – Краснодар, 2021. – Выпуск №28 (2021) «КРО-SCIENCE». – №6. – С.109-115.

12.Алахунов, Н.А. О проблемах, возникающих при заключении соглашения о признании вины в уголовном судопроизводстве Кыргызской Республики. [Текст] / Н.А. Алахунов // Научный журнал РИНЦ «Коррекционно-педагогическое образование». – Краснодар, 2021. – Выпуск №28 (2021) «КРО-SCIENCE». – №6. – С.115-120.

РЕЗЮМЕ

12.00.09 – жазык процесси, криминалистика; ыкчам иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн Алахунов Низахун Абылкасымовичтин “Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу” темасындагы диссертациясына

Негизги сөздөр: шектүү, айыпталуучу, процессуалдык макулдашуу, күнөөсүн мойнуна алуу, өтүнүч, жактоочу, прокурор, тергөө судьясы, жарыш процесс, жеңилдетилген соттук териштирүүнүн шарттары, өкүм чыгаруу.

Изилдөөнүн объектиси болуп кылмышты мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүүнүн жана соттун тиешелүү чечимин чыгаруунун тартибин жөнгө салуучу кылмыш-жаза процессуалдык нормаларды колдонуу процессинде өнүккөн коомдук мамилелердин жыйындысы саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп болгон илимий-теориялык ойлор, жазык-процессуалдык нормалардын мазмуну, ошондой эле күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашууну түзүү практикасы жана Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 58 главасы.

Иштин максаты - күнөөнү мойнуна алуу боюнча процессуалдык макулдашуу институтун колдонуунун өзгөчөлүктөрүн комплекстүү талдап-иликтөөнүн негизинде, соттук териштирүүгө катышкан органдардын ишин оптималдаштырууга багытталган илимий жана практикалык жактан негизделген сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору жана жабдыктары социалдык чындыкты таануунун диалектикалык принциптерин, социалдык-укуктук кубулуштарды талдоого системалуу мамиленин жоболорун, кылмыш-жаза процессуалдык изилдөөлөрдүн жеке илимий ыкмаларын (тарыхый-укуктук, статистикалык-криминологиялык, формалдуу-логикалык, салыштырма, мыйзамдуу ж.б.) камтыйт.

Алынган натыйжалар жана жаңылык. Диссертация Кыргыз Республикасында күнөөнү мойнуна алуу боюнча процессуалдык макулдашуу институтунун алгачкы комплекстүү изилдөөлөрүнүн бири болуп саналат, анда укуктук негиздер жана аны практикада колдонуу көйгөйлөрү талдоого алынган. Айрым КМШ өлкөлөрүнүн жана алыскы чет мамлекеттердин заманбап кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарынын нормаларын изилдөө процессинде автор Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык нормалары системасында күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтунун пайда болушунун мыйзам ченемдүүлүгүн далилдеген. Күнөөсүн мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун ишке ашыруунун жалпы жоболорун жана өзгөчөлүктөрүн комплекстүү изилдөөнүн негизинде автор бул чөйрөдөгү коомдук мамилелердин укуктук жөнгө салуусун өркүндөтүү боюнча конкреттүү сунуштарды иштеп чыккан.

Колдонуу боюнча сунуштар. Диссертациянын материалдары тергөө органдарынын жана соттордун кылмыш иштерин Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 57- главасына ылайык, күнөөнү мойнуна алуу жөнүндө процессуалдык макулдашуу институтун колдонуу боюнча сунуштарды камтыган ички документтерди даярдоодо, ошондой эле ушул чөйрөнү жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун иштеп чыгууда пайдалуу.

Колдонуу чөйрөсү. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары юридикалык профилдеги жогорку жана орто окуу жайларынын окуу процессинде колдонулушу мүмкүн, ошондой эле бул маселе боюнча мындан аркы илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү үчүн пайдалуу.

РЕЗЮМЕ

**диссертации Алахунова Низахуна Абылкасымовича на тему:
«Процессуальное соглашение о признании вины в уголовном
судопроизводстве Кыргызской Республики», на соискание ученой
степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 –
уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная
деятельность**

Ключевые слова: подозреваемый, обвиняемый, процессуальное соглашение, признание вины, ходатайство, защитник, прокурор, следственный судья, состязательный процесс, условия проведения упрощенного судебного разбирательства, вынесение приговора.

Объектом исследования -выступает совокупность общественных отношений, складывающиеся в ходе применения уголовно-процессуальных норм, регламентирующих порядок заключения процессуального соглашения о признании вины и принятия соответствующего судебного решения.

Предметом исследования служат существующие научно-теоретические представления, содержание уголовно-процессуальных норм, а также практика заключения процессуального соглашения о признании вины и рассмотрение уголовного дела в порядке гл. 58 УПК КР.

Цель работы является комплексный научно-теоретический анализа института процессуального соглашения о признании вины, специфики его применения, заключающийся в разработке научно-практической обоснованной рекомендации, направленные на оптимизацию деятельности органов, осуществляющих досудебное производство и суда.

Методы исследования и аппаратура включает в себя диалектические принципы познания социальной действительности, положения системного подхода к анализу социально-правовых явлений, частно-научные методы уголовно-процессуальных исследований (историко-правовой, статистико-криминологический, формально-логический, сравнительно-правовой и др.)

Полученные результаты и новизна. заключается в том, что диссертация является одним из первых комплексных исследований

введенного в Кыргызской Республике института процессуального соглашения о признании вины, в котором анализируются правовые основы и проблемы его применения в практической деятельности. В процессе исследования норм уголовно-процессуального отечественного законодательства, некоторых стран СНГ и дальнего зарубежья на современном этапе автором доказана закономерность появления института процессуального соглашения о признании вины в системе уголовно-процессуальных норм Кыргызской Республики. На основе всестороннего изучения общих положений и особенностей реализации института процессуального соглашения о признании вины автором разработаны конкретные предложения по совершенствованию нормативно-правового регулирования данной сферы общественных отношений.

Рекомендации по использованию. Результаты диссертационного исследования могут применяться в правоприменительной деятельности работников правоохранительных органов, в том числе судов рассматривающих уголовные дела в порядке, установленном гл. 57 УПК КР, при подготовке внутриведомственных документов, содержащих рекомендации по применению института процессуального соглашения о признании вины, а также при разработке проектов нормативных актов, регламентирующих данную сферу уголовного судопроизводства.

Область применения. Теоретические положения, рекомендации и выводы, изложенные в диссертации, могут быть использованы в следственно-судебной практике, в учебном процессе при преподавании учебных дисциплин «Уголовно-процессуальное право», «Теория доказательств в уголовном процессе», «Адвокатура», «Правоохранительные органы КР».

ABSTRACT

**dissertations of Alahunov Nizakhun Abylkassymovich, on the topic
“Procedural agreement on the recognition of guilt in criminal proceedings of
the Kyrgyz Republic”, for the degree of candidate of legal sciences in the
specialty 12.00.09 - criminal procedure, forensic science; operational-search
activity**

Key words: suspect, accused, procedural agreement, confession of guilt, petition, defender, prosecutor, investigating judge, adversarial process, conditions for summary trial, sentencing.

The object of the study is the totality of social relations that develop in the course of the application of criminal procedure rules that regulate the procedure for concluding a procedural agreement on the admission of guilt and making an appropriate court decision.

The subject of the study is the existing scientific and theoretical ideas, the content of criminal procedure norms, as well as the practice of concluding a procedural agreement on the admission of guilt and the consideration of a criminal case in the order of Ch. 58 Code of Criminal Procedure of the Kyrgyz Republic.

The purpose of the work is a comprehensive scientific and theoretical analysis of the institution of a procedural agreement on the recognition of guilt, the specifics of its application, which consists in the development of a scientific and practical sound recommendation aimed at optimizing the activities of the bodies involved in pre-trial proceedings and courts.

Research methods and facilities include the dialectical principles of cognition of social reality, the provisions of a systematic approach to the analysis of social and legal phenomena, private scientific methods of criminal procedural research (historical-legal, statistical-criminological, formal-logical, comparative-legal, etc.)

Results obtained and their novelty. is that the dissertation is one of the first comprehensive studies of the institute of procedural agreement on acknowledgment of guilt introduced in the Kyrgyz Republic, which analyzes the legal foundations and problems of its application in practice. In the process of studying the norms of domestic criminal procedural legislation, some CIS countries and far abroad at the present stage, the author has proved the regularity of the emergence of the institution of a procedural agreement on recognition of guilt in the system of criminal procedural norms of the Kyrgyz Republic. Based on a comprehensive study of the general provisions and features of the implementation of the institution of a procedural agreement on the recognition of guilt, the author developed specific proposals for improving the legal regulation of this sphere of public relations.

Recommendations for using. The results of the dissertation research can be applied in law enforcement activities of law enforcement officials, including courts considering criminal cases in the manner prescribed by Ch. 57 of the Code of Criminal Procedure of the Kyrgyz Republic, in the preparation of internal documents containing recommendations on the application of the institution of a procedural agreement on the recognition of guilt, as well as in the development of draft regulations governing this area of criminal proceedings.

Application area. Theoretical provisions, recommendations and conclusions set forth in the dissertation can be used in investigative and judicial practice, in the educational process when teaching the disciplines "Criminal Procedure Law", "Theory of Evidence in Criminal Procedure", "Advocacy", "Law Enforcement Bodies of the Kyrgyz Republic».